

Чукут Світлана Анатоліївна,
канд. філос. наук, докторант кафедри
соціальної та гуманітарної політики
Української Академії державного
управління при Президентові України,

**Духовна культура та національне питання в контексті процесу
державотворення в Україні (на початку ХХст.).**

Відомо, що знання минулого допомагає уникати помилок в сучасному, а також сприяє ефективному прогнозуванню майбутнього. Це передусім стосується як сфери державного управління, так і розвитку духовної культури, зокрема національної. Не випадково, що найактуальнішою у громадському житті України наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. стала саме проблема національного самовираження та самоутвердження. Так, ще в творах Т. Шевченка, П. Куліша, Лесі Українки, І. Франка, М. Драгоманова, М. Грушевського розглядався взаємозв'язок між національним питанням і духовною культурою в контексті процесу державотворення. Зокрема, М. Драгоманов зазначає: "на всякий час своя боротьба! Був час, коли на нашому ґрунті треба було боротися з недовченими і поверховими передниками, які не розуміли ваги національностей, а тепер треба боротися з назадниками, котрі в барві національній хочуть вести нашу громаду до застарілих і шкідливих думок суспільних і освітніх [1]".

Як і напочатку ХХ ст., так і наприкінці його, для ефективної розбудови української державності не зайвим є аналіз взаємозв'язку нації та культури. Ще О. Бочковський, розвиваючи теорію Д. Манчіні, відзначав, що фактичні причини віднесення елементів культури до значення безпосереднього чинника нації, досить різноманітні [2]. З одного боку, культура - це якість нації. Від культури нації, її типу та рівня розвитку залежить доля нації так само, як життєвий успіх конкретної людини залежить від її особистих якостей. З

другого боку, чинник культури, як такий, не становить націю, є однією з найважливіших умов для її народження. Важливість культури для становлення національної спільноти знаходить свій прояв в таких трьох моментах:

1. Належність до одного культурного типу одиниць якоїсь спільноти, яке означає, що вони живуть в однакових умовах, у них спільні інтереси, однаковий побут, це робить їх здатними об'єднатися в національну спільноту. Позитивним аспектом єдності культури є, таким чином, сприяння створенню нації, а негативним - те, що вона допомагає нації відмежуватися зовні від інших національних спільнот.

2. Спільна культура полегшує технічне порозуміння між членами нації, особливе значення в цьому мають чинники мови, письма. Вони є також найкращим зовнішнім способом маніфестації своєї національної приналежності та пізнання співвітчизників.

3. Врешті-решт, спільність культури створює спільність культурних інтересів, яка хоч і не вирішує питання про існування спільноти в технічному розумінні, то все ж є умовою, необхідною для виникнення спільноти.

У цих трьох напрямках значення культури для нації полягає насамперед в її поверхових та зовнішніх проявах. Повністю погодитися з тим, що глибока суть культури, культурні відмінності, які не лежать на поверхні її та не впадають в очі, мають для становлення нації значно менше значення, не можна, оскільки зовнішні, поверхові прояви являють собою лише відображення внутрішніх процесів, які відбуваються в даному суспільстві. Проте слід зазначити, що зовнішнє відіграє також суттєву роль. Це наочно ілюструє релігія. Не її догматичний бік, а власне обряд та організація іноді дуже сильно впливали на життя нації, на стирання або поглиблення національних меж.

Слід відзначити, що не минуле як таке творить націю: свою безпосередню роль як творчий чинник воно відіграло тоді, коли було сучасністю. Опосередковане ж значення його, як історичної традиції, тісно пов'язане з його ставленням до сучасного, яке має зв'язок передусім з тим, що в минулому є актуальним для нього, з сучасним переживанням, подальше продовження якого воно знаходить в собі [3, с. 619]. Історична традиція є не лише відгуком минулого, а - водночас і відгуком сучасного про минуле, наслідки переживання минулого залишилися в психології, почуттях, настроях, способі мислення тощо. Шляхом спомину минуле стає сучасним. Але для цього потрібно, щоб певні події минулого відчувалися як власні. Іншими словами, має існувати почуття суб'єктивної єдності, яке охоплює минулі та сучасні покоління і утворює з них єдину цілісність. Отже, існування такої спільноти є умовою для існування історичної традиції як чинника, що створює націю, перетворюється, таким чином, на протилежну тезу про націю як джерело та передумову існування історичної національної традиції.

Фундатор національно-державницького напрямку в українській політичній науці Станіслав Дністрянський, розглядаючи народ як витвір історичного процесу в боротьбі проти територіального самовладдя держави, звертає особливу увагу на такі три основних чинники: натуру, культуру і територію [4, с. 694]. Культура - це новий чинник, який ще не був потрібен ні в родині, ні в роді, ні в племені, ні навіть у державі. Існували держави й без вищого рівня культури. Однак народ повинен мати свою власну культуру, завдяки якій він і стає народом. До цієї культури належать: народна мова та інші культурні цінності, спільні історичні традиції і споріднені звичаї, коротко кажучи, всі ті психічно-культурні моменти, які ідейно поєднували значну кількість людей без погляду на кордони держави. Йдеться про

асиміляцію, коли яка-небудь людина, що належить за походженням до одного народу, прийняла культуру іншого. Разом з тим, натура виступає корективною культури. Предусім її дія проявляється тоді, коли хтось, хто перебуває під постійним впливом чужої культури, навіть чужої мови, не хоче поривати народних зв'язків, які дало йому походження, або порвавши їх, повертається знову до свого народу, до вірувань своїх предків.

Отже річ не в тому, щоб якась особа оволоділа народною мовою свого народу, користувалася іншими його культурними цінностями, знала його історичні традиції й жила за його звичаями, а в тому, щоб народ як такий мав свою народну мову, культуру, свої історичні традиції, спільні звичаї, а ті, що за походженням є його членами, прагнули б бути ними в дійсності.

Микола Міхновський - один із засновників ідеології українського націоналізму - вважав, що ідея космополітизму й гуманізму не тільки не суперечить ідеї націоналізму, а й навпаки, її продовженням, розвитком [5, с. 159]. Космополітизм поширює ідею Вітчизни на цілий світ. З космополітичного погляду усі люди - це спілка спілок, тобто космополітизм є сукупністю всього людства як загальної спільності окремих спілок. А окремі спілки найлегше можуть засновуватися без примусу, без насильства державної ідеї саме над людьми, які вже з'єднані самою природою через спільну мову, психічну, культурну схожість, здебільшого ж - через економічну солідарність.

Таким чином, натуральні національні спілки становлять велику вселюдську спілку, де індивідуальність кожної людини, кожної нації не знівельована, а навпаки, набирає сили, краси й досягає розквіту. Було б небезпечно для людського поступу, коли б усі люди були зовсім однакові, одноманітні, без особистих рис. Адже ідеал людини є сукупністю окремих найкращих рис людських індивідів, асоціацій та націй, а через те навіть

прогрес цього ідеалу не тільки не вимагає знищення особливостей людини, а навпаки - їх всебічного розвитку.

Космополітизм та гуманізм несумісні лише з національною ненавистю та антипатією, національним шовінізмом. На противагу останнім вони закликають до позбавлення від національних вад. Отже, доходить висновку мислитель, уникаючи національного шовінізму пануючих націй, слід плекати здоровий націоналізм поневолених народів, бо він є джерелом творчості і тільки в ньому приховуються зародки народної свободи і ясного майбутнього.

Вячеслав Липинський - видатний український мислитель, політолог, політик, культуролог і теоретик "елітарного консерватизму", якого Євген Маланюк назвав "Кантом української політичної думки", розробляючи вчення про провідну роль "національної еліти" в розвитку суспільства, у своїх "Листах до братів-хліборобів" стверджує, що всяка нація є витвором історії. Точніше, результатом історичного розвитку на даній території серед певного расово відмінного колективу, пов'язаного успадкованими від попередніх поколінь і усталеними на попередніх стадіях життя статистичними прикметами подібності (до них належать: розмовна "народна" мова, фізичний тип, певний оригінальний расовий характер, заселена даною етнічною масою територія, а також витворена на попередніх стадіях життя і вже сприйнята усією пасивною масою певна оригінальна культура, тобто нові, динамічні - як матеріальні, так і духовні - спрямовуючі (а не руйнівні) цінності [6, с. 443].

Всякі давні "літературні мови", і так звані "народні звичаї", і багато інших завмерлих або таких, що завмирають, форм громадського життя можуть слугувати, на думку мислителя, архівним матеріалом для пізнання вже загиблих національних аристократій. Наприклад, наша стара книжна

руська мова - це мова нашої колишньої аристократії, тих князів, землян, бояр і духовенства, які за князівських, а потім за литовських часів правили одразу всіма трьома руськими племенами, а потім - тільки племенем українським і білоруським, та творили одну спільну аристократію для цих племен, що, маючи цю одну руську аристократію, були тоді однією “руською нацією”. Українські сучасні народні весільні обряди є відносною копією весільних обрядів нашої старої князівсько-дружинної аристократії з часів створеної цієї аристократією Князівської Руської Держави.

Наші сучасні народні історичні думи, - продовжує далі мислитель, - це лише звульгаризовані та перекручені залишки колись незмірно багатшої української лицарської поезії, створеної нашою шляхетсько-козацькою аристократією за часів Ренесансу під проводом цієї “української” вже аристократії (бо ця шляхетсько-козацька аристократія була тільки “в Україні”, а не було її ані в Білій Русі, ані в Московщині) нашого окремого вже від нашої “Русі” державного і національного життя. Навіть народний одяг - це залишки мод, перейнятих колись пасивними масами від старих пануючих аристократій. Бо пасивна маса нації, власне завдяки своїй пасивності і консервативності, значно довше зберігає в собі залишки всяких старих політичних і культурних форм, витворених колишніми активними національними аристократіями тоді, коли вони були сильними і користувалися в очах цих мас фактичним моральним авторитетом – аж доки, після занепаду, втрати своєї сили та авторитету, вони не поступилися місцем новим аристократіям.

Історія всякої нації, за твердженням В. Липинського, залишається реєстром перейнятих народом справ попередніх поколінь. Вона завжди є повздовжнім розрізом і оглядом наслідків творчої організаційної праці колишніх сильних і авторитетних національних аристократій. Приходячи в

цей світ, ми вже застаємо в тому місці і часі, за яких ми народилися, ту чи іншу мову, територію, державно-політичний устрій, той чи інший ступінь розвитку духовної і матеріальної культури, певне перемішання різних рас - і врешті - решт успадковуємо по своїх предках ті чи інші вроджені риси, в тому числі ті чи інші стихійні імпульсивні бажання. Інакше кажучи, ми застаємо ту чи іншу статистику громадського життя. І всі ці вже створені, стабілізовані факти громадського життя, з хвилини, коли ми починаємо самі на успадкованому нами ґрунті творити, можуть полегшити або ускладнити нам власну, керовану нашою вільною волею, громадську творчість.

Силою інерції статика громадського життя - тобто абсолютно справедлива сума результатів попередньої вільної творчості наших предків, їх добрих та поганих справ - впливає на динаміку громадського життя, отже, на нашу творчість, на те, що в даний момент нашим власним зусиллям здійснюється. І не рахуватись у політичній творчості, в динаміці громадського життя з його статикою, з результатом творчості наших предків, із тим, що прийнято називати "законом мертвих", тобто закривати очі на ті реально існуючі перешкоди, які виникають на нашому шляху - це означає творити політичні утопії або епізодичні політичні авантюри.

В. Липинський підсумовує своє дослідження розглядом того, що саме розуміється під статикою і динамікою громадського життя, які вивчаються політичною наукою. А саме, він вважає, що залучення до політичної творчості даних політичної науки входить у сферу політичного вміння. Та чи інша рівновага між ними, те чи інше вміння використовувати для творчості дані науки, покладені в основу того, що називають політичною культурою. Вона тим більша в даній нації:

- чим більше в нації накопиченого досвіду, тобто чим більше спостережень вона в політичному житті зробила і чим більше науки з тих спостережень

для потреб подальшої своєї політичної творчості в своїй збірній пам'яті, тобто в своїй власній традиції залишила;

- чим більше розвинений в даній нації волонтаризм, чим сильніша серед її активної провідної верстви свідомо вільна воля, яка робить вибір найкращих методів здійснення стихійних бажань і про вміння або невміння ними на підставі даних науки, досвіду і традиції керувати;
- і врешті - решт, чим більша, що випливає з двох попередніх ознак) інтелігентність даної нації, тобто чим більше розвинена серед її провідної верстви здатність спокійно і правдиво аналізувати громадські явища, знаходити між ними найбільш наближений до істини причинний зв'язок і уявляти собі наслідки цих дій.

Отже, підсумовуючи все зазначене, доходимо висновку, що проблеми національної самосвідомості, провідної ролі національної аристократії (правлячої та творчої еліти), питання взаємозв'язку національної культури і процесу державотворення є актуальними і в наш час і їх слід обов'язково враховувати при здійсненні державної політики в усіх сферах суспільного життя України.

Література:

1. Драгоманов М.П. *Вибране* ("мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні"). - Київ: Либідь, 1991. - С. 476.
2. Бочковський О.І. *Вступ до націології // Політологія. Кінець XIX - перша половина XX ст.: Хрестоматія.* - Львів: Світ, 1996. - С. 553-561.
3. Старосольський В. *Теорія нації: 2-ге вид.* Нью-Йорк, 1966.- С. 610-635.
4. Дністрянський С. *Загальна наука права і політики.* - Прага, 1923. - Т.1. - С. 24-32, 35-37.
5. Міхновський М. *Націоналізм і космополітизм // Політологія. Кінець XIX - перша половина XX ст.: Хрестоматія.* - Львів: Світ, 1996. - С. 158-160.
6. Липинський В. *Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму // Політологія. Кінець XIX - перша половина XX ст.: Хрестоматія.* - Львів: Світ, 1996. - С. 328-477.